

Т.Т. Чегі (Мукачєво)

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІАГНОСТИЧНОГО ЕТАПУ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НАВЧАЛЬНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС

Сучасний етап розвитку українського суспільства зумовлює приділення особливої уваги вдосконаленню правоохоронної сфери, яка покликана забезпечити зростання ролі правопорядку та успішну боротьбу зі злочинністю. Однією з ключових ланок цього процесу, як зазначається багатьма сучасними українськими фахівцями, є забезпечення ефективної підготовки майбутніх фахівців органів внутрішніх справ та прискорення процесу їх професійного становлення. На це вказують О.В. Іванова [3], В.С. Медведєв [6], В.В. Серебряк [7], Н.П. Сергієнко [8], О.В. Тімченко [9], Г.Г. Штефаніч [11], Г.Х. Яворська [12] та ін.

Дуже важливою складовою професійної підготовки курсантів, зважаючи на особливості їх навчально-службової діяльності, яка відрізняється вираженими специфічними рисами та досить жорсткою регламентацією, є застосування спеціальних заходів психологічного супроводу такої діяльності [1], [5], [9], [11].

Метою наших досліджень стало теоретико-методологічне обґрунтування та практична розробка системи заходів психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів правоохоронних спеціальностей, оскільки ця проблема ще не набула цілісного вирішення і висвітлена в сучасних наукових дослідженнях досить фрагментарно.

У статті ми проаналізуємо результати здійсненого нами діагностичного етапу психологічного супроводу та можливості їх застосування на корекційно-розвивальному етапі.

Діагностичний етап психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів нами апробовано в Київському національному університеті внутрішніх справ (Навчально-науковий інститут підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби; факультети підготовки кадрів оперативної служби, внутрішніх військ та психологічний). В ньому взяло участь 224 курсанти (198 чоловічої статі та 26 – жіночої), відповідно I (121 особа) та IV (103 особи) курсів. Дослідження на I курсі проводились у II семестрі, коли в курсантів вже минув етап первинної адаптації до ВНЗ. А на IV курсі – у II семестрі, щоб уникнути впливу на отримані результати так званого передвипускного стресу курсантів.

Нами використано: Тест комунікативних та організаційних здібностей – КОЗ-2, Методику багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттєла, Методику “Прогноз” В.О. Бодрова, Шкалу депресії Зунґе-Балашової, Методику діагностики

рівня соціальної фрустрованості Вассермана-Бойко, Методику самооцінки емоційного стану Уєсмана-Рікса, анкету.

Отримані на діагностичному етапі психологічного супроводу результати проаналізовано цілеспрямовано стосовно визначених нами раніш основних діагностичних завдань, які перед даним супроводом ставляться: 1) визначення загальних особистісних, у тому числі і професійно-важливих, особливостей курсантів; 2) визначення стресостійкості курсантів та їх здатності до дій в умовах, що позначені різними рівнем екстремальності; 3) визначення негативних особистісних змін та станів, що можуть бути зумовлені виконанням курсантами навчально-службової діяльності; 4) оперативна оцінка психічного та функціонального стану курсантів.

Але в зазначених загальних завданнях ми виділяємо ще декілька напрямів аналізу:

1) виявлення курсантів з неналежним розвитком та проявом психологічних професійно-важливих якостей і властивостей, зокрема, з недостатнім рівнем стресостійкості;

2) виявлення курсантів з наявністю як відносно стійких негативних особистісних змін та станів, так і порівняно нетривалих негативних відхилень у психічному та функціональному стані, які можуть перешкоджати успішному виконанню ними навчально-службової діяльності.

3) визначення загальних особистісних та професійно службових особливостей курсантів, особливостей їх відносно стійких та динамічних психічних і функціональних станів, у тому числі зумовлених статевими особливостями та роком навчання у ВНЗ.

І далі вже безпосереднє здійснення корекційної (формуальної) складової психологічного супроводу навчально-службової діяльності має ґрунтуватись на результатах проведеного аналізу.

Узагальнення результатів за першим напрямком аналізу показало, що за 16 показниками застосованих нами трьох психодіагностичних методик та анкет, кількість курсантів із неналежним розвитком та проявом різних психологічних професійно-важливих якостей і властивостей коливається в межах від 1,5 до 24%. Ми не вважаємо такі показники занадто високими. Навпаки, вони є, на нашу думку, абсолютно адекватними та можуть бути пояснені такими причинами як певна недосконалість системи відбору у ВНЗ, окремі недоліки фахової підготовки та роботи

психологічної служби в ньому, вплив об'єктивних соціальних чинників і т.ін. Значною мірою виправити подібні тенденції й можна, здійснюючи психологічний супровід навчально-службової діяльності курсантів, про що піде більш докладно мова у наступному параграфі.

Але ще слід додати, що наступний етап аналізу має дати відповідь скільки курсантів і за якою кількістю показників відрізняються неналежним розвитком та проявом різних психологічних професійно-важливих якостей і властивостей. Виявилося, що від 1 до 10 показників неналежного розвитку та прояву різних психологічних професійно-важливих якостей і властивостей мають 137 (63,5%) курсантів. І, відповідно, 36,5% не мають жодного із таких негативних показників. Ми її назвали "групою повної відповідності".

Сукупність курсантів із наявністю негативних показників (63,5%), на нашу думку, можна (і доцільно) поділити ще на 3 групи.

До першої групи, яку ми назвали "групою ситуативного ризику", віднесено курсантів із 1 – 2 такими показниками. Разом це склало 34% курсантів. Друга група включала курсантів, які мають по 3 - 5 негативних показники, і отримала назву "група вираженого ризику". До неї увійшло 21% курсантів. І до третьої групи – "групи вираженої невідповідності" за нашою класифікацією, увійшли курсанти з 6 та більше показниками неналежного розвитку та прояву різних психологічних професійно-важливих якостей і властивостей. Це 8,5% курсантів нашої вибірки.

Перейдемо до узагальнення результатів за другим напрямком аналізу.

За 6 показниками трьох психодіагностичних методики кількість курсантів із наявністю як відносно стійких негативних особистісних змін та станів, так і порівняно нетривалих негативних відхилень у психічному та функціональному стані, які можуть перешкоджати успішному виконанню ними навчально-службової діяльності коливається в межах від 4,5 до 22%.

Ці показники теж, на нашу думку, є повністю адекватними. Їх поява зрозуміло пояснюється такими причинами як напруженість навчально-службової діяльності курсантів, вплив об'єктивних соціальних чинників і т. ін. Виправлення подібних діагностованих явищ також відноситься до завдань психологічного супроводу такої діяльності.

Далі, щодо числа курсантів, які за різною кількістю показників характеризуються вказаними вище негативними відхиленнями. Від 1 до 6 показників негативних змін та відхилень, що розглядаються, мають 57 (26,5%) курсантів. Відповідно, у 73,5% з них таких показників за використаними у дослідженні методиками не діагностовано. Цю групу курсантів можна назвати "групою оптимального стану" щодо виконання

завдань навчально-службової діяльності.

Курсантів із наявністю негативних змін та відхилень (26,5%) можна поділити ще на 3 групи. До першої групи, яку ми назвали "групою незначних відхилень", увійшли курсанти із 1 – 2 такими показниками. Разом це складає 17,5% курсантів. Друга група включає курсантів, які мають по 3 - 4 негативних показники. Вона отримала назву "група середніх відхилень". До неї увійшло 7,5% курсантів. До третьої групи – "групи виражених відхилень" входять курсанти, які мають 5 - 6 показників негативних особистісних змін та станів чи порівняно нетривалих негативних відхилень у психічному та функціональному стані (1,5%).

Далі ми узагальнили отримані результати за третім напрямком аналізу.

По-перше, узагальнено отримані нами результати, які характеризують загальні особистісні та професійно-службові особливості курсантів, особливості прояву їх відносно стійких та динамічних психічних і функціональних станів.

Отже, середньогрупові показники курсантів за всіма факторами Методики багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттела знаходяться в межах "коридору" середньо-нормативних показників. Найвищий прояв мають фактори товариськості, інтелекту, емоційної стійкості, сміливості та самоконтролю.

В цілому, курсанти відрізняються вищим за середній рівнем розвитку комунікативних та організаційних здібностей з певним переважанням комунікативних. Переважна їх більшість (80 та більше %) мають гарні стосунки з однокурсниками та викладачами, високу зацікавленість у навчанні, достатні знання про умови правоохоронної фахової роботи, належний рівень нервово-психічної стійкості, нормальний психоемоційний стан, невисокий рівень соціальної фрустрованості та відсутність депресивних проявів. Певне погіршення психоемоційного та функціонального стану курсантів закономірно спостерігається під час екзаменаційної сесії

Самооцінку власних фахових знань та вмінь на даний час навчання у курсантів досить неоднозначна і закономірно залежить від курсу навчання. Також неоднозначним є впевненість курсантів у власній майбутній роботі саме за своїм фахом.

По-друге, узагальнимо ті результати, які характеризують визначені нами особливості курсантів у залежності від курсу їхнього навчання.

Отже, встановлено, що від I до IV курсу в курсантів достовірно (на рівні від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,01$) зростають такі показники як: рівень розвитку комунікативних та організаційних здібностей; рівень нервово-психічної стійкості; самооцінка власних знань про умови правоохоронної фахової роботи,

власних фахових знань та вмінь, власної зацікавленості у навчанні, такі особистісні якості (за Кеттелом) як товариськість, інтелект, емоційна стійкість, сміливість, самоконтроль, дипломатичність, адекватність самооцінки; поліпшуються показники психоемоційного та функціонального стану (особливо під час екзаменаційної сесії).

Наведені результати, насамперед, зумовлені закономірним розвитком у процесі навчально-службової діяльності курсантів професійно важливих якостей, набуттям ними необхідних професійних знань та навичок.

Знижується ж достовірно ($p \leq 0,05$) від I до IV курсу рівень упевненості курсантів тому, що вони після закінчення ВНЗ будуть працювати за фахом та самооцінка курсантами власного навчально-службового та загального навантаження. Якщо останнє є цілком зрозумілим, то перше може бути пояснено найрізноманітнішими причинами.

I по-третє, нами виявлено лише незначні особливості курсантів у залежності від їхньої статі – тільки за показниками факторів В (інтелект), F (експресивність) та I (чутливість) Методики Кеттела. Всі вони у курсанток виявилися достовірно вищими (на рівні $p \leq 0,05$). Це очевидно пояснюється порівняно невеликою для статистичного аналізу кількістю курсанток, які взяли участь у нашому дослідженні – 26 осіб. Тут можливо криється необхідність проведення окремого ґрунтового наукового дослідження.

Проведення заходів корекційно-розвивального етапу психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів має засновуватись на результатах попередньо виконаної діагностики. У безпосередньому застосуванні результатів діагностики для здійснення психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів можна виділити три основні напрямки.

По-перше, це прийняття рішень щодо курсантів, із неналежним розвитком та проявом психологічних професійно-важливих якостей і властивостей. Так, наприклад, щодо розвитку та прояву різних психологічних професійно-важливих якостей і властивостей, курсанти нами були розподілені на чотири групи.

Щодо першої групи – “групи повної відповідності” (36,5% курсантів, які не мають жодного показника неналежного розвитку та прояву різних психологічних професійно-важливих якостей і властивостей) можна зробити висновок, що вона не потребує окремих заходів психологічного супроводу навчально-службової діяльності, і її фахова підготовка може цілком успішно відбуватися шляхом застосування традиційних у даному ВНЗ форм підготовки.

Щодо другої групи курсантів – “групи ситуативного ризику” (34%, які мають 1 – 2 таких показники неналежного розвитку) можна рекомендувати періодичне діагностичне обстеження (1 - 2 рази на рік) з метою відстеження динаміки змін їх професійно-важливих якостей та станів. Таким курсантам можна рекомендувати брати участь у спеціальних заходах, спрямованих на розвиток необхідних для правоохоронця професійно-важливих якостей виключно за їх власним бажанням.

Третя група курсантів – “група вираженого ризику” (21% курсантів з 3 - 5 негативними показниками) вже потребує регулярного відстеження динаміки змін їх професійно-важливих якостей та станів (перелік методик та частота їх застосування визначаються окремо). Курсантам даної групи слід вже обов'язково взяти участь у заходах цілеспрямованого розвитку професійно-важливих якостей (насамперед, тих, що не набули належного розвитку).

I щодо четвертої групи – “групи вираженої невідповідності” (8,5% курсантів із 6 та більше негативними показниками) можна рекомендувати поглиблене психолого-педагогічне дослідження, за результатами якого можна було б остаточно визначити групу професійно непридатних для правоохоронної діяльності курсантів з їх подальшим відрахуванням, та групу тих, яких могли спробувати розвинути необхідні якості як і курсанти попередньої (третьої) групи.

По-друге, це прийняття рішень щодо курсантів із наявністю як відносно стійких негативних особистісних змін та станів, так і порівняно нетривалих негативних відхилень у психічному та функціональному стані, які можуть перешкоджати успішному виконанню ними навчально-службової діяльності. Це також можна здійснювати за схемою, подібною до вищенаведеної.

Щодо курсантів першої групи – “групи оптимального стану” (73,5%, в яких показників вказаних негативних змін та відхилень не діагностовано) так само можна зробити висновок, що вона не потребує окремих заходів психологічного супроводу навчально-службової діяльності.

Курсантам другої групи – “групи незначних відхилень” (17,5% курсантів із 1 - 2 показниками негативних змін та відхилень) може бути рекомендовано періодичне діагностичне обстеження (1 - 3 рази на семестр) з метою відстеження динаміки змін таких показників та участь у спеціальних заходах, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції станів та опанування засобів ефективної протидії негативним особистісним змінам.

Тих курсантів, що ввійшли до третьої та четвертої груп – “групи середніх відхилень” та “групи виражених відхилень” (відповідно, 7,5% та

1,5%, які мають по 3 - 4 та 5 - 6 негативних показники) слід обов'язково залучати до участі у вищевказаних заходах. Але четверта група, при цьому, потребує більш частішої та ретельної діагностики, виявлення всіх факторів, що могли призвести до таких негативних змін, поглибленого медичного обстеження тощо.

По-третє, результати щодо встановлених загальних особистісних та професійно-службових особливостей курсантів, особливостей їх відносно стійких та динамічних психічних і функціональних станів, у тому числі зумовлених статевими особливостями та роком навчання у ВНЗ, необхідні для прийняття рішень по кожному конкретному курсанту, оскільки надають можливість порівняти його індивідуальні результати із усередненими тенденціями, характерними для усієї курсантської вибірки чи її окремої частини.

Висновки: Діагностична складова навчально-службової діяльності курсантів ВНЗ МВС має бути спрямована на вирішення 4 груп завдань: 1) визначення загальних особистісних, у тому числі і професійно-важливих, особливостей курсантів; 2) визначення стресостійкості курсантів та їх здатності до дій в умовах, що позначені різними рівнем екстремальності; 3) визначення негативних особистісних змін та станів, що можуть бути зумовлені виконанням курсантами навчально-

службової діяльності; 4) оперативна оцінка психічного та функціонального стану курсантів. Для вирішення вказаних завдань можуть бути використані психодіагностичні методики, опитувальники та експертне оцінювання. Методики різних груп мають обиратися із урахуванням умов дослідження, його завдань, особливостей навчально-службової діяльності курсантів. Використання різних груп методики має бути узгоджене між собою відповідно до поставлених завдань, що мають вирішуватися в процесі психологічного супроводу.

Аналіз отриманих на діагностичному етапі психологічного супроводу результатів було спрямовано на: 1) виявлення курсантів із неналежним розвитком та проявом психологічних професійно-важливих якостей і властивостей; 2) виявлення курсантів із наявністю як відносно стійких негативних особистісних змін та станів, так і порівняно нетривалих негативних відхилень у психічному та функціональному стані, які можуть перешкоджати успішному виконанню ними навчально-службової діяльності; 3) визначення загальних особистісних та професійно-службових особливостей курсантів, особливостей їх відносно стійких та динамічних психічних і функціональних станів, у тому числі зумовлених статевими особливостями та роком навчання у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровинський Г. Р. Модель оптимізації соціальної адаптації курсантів до умов навчально-службової діяльності у цивільному ВНЗ / Г. Р. Дубровинський // Зб. наук. пр. Науково-дослідного інституту українознавства. — 2006. — Т. 12. — С. 75 — 85.

2. Іванова О.В. Соціально-психологічна адаптація курсантів у вищому закладі освіти МВС як етап професійного становлення майбутніх співробітників пенітенціарної системи: Автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.06 / О.В. Іванова. — К., 1999. — 16 с.

3. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 580 с.

4. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: Навч. посіб. для слухачів та студ. ВНЗ / М.С. Корольчук, В. М. Крайнюк. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 532 с.

5. Марчук І.П. Формування професійно-моральних якостей майбутніх працівників правоохоронних органів у вищих навчальних

зкладах МВС України: Автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13. 00. 04. / І. П. Марчук. — Кіровоград, 2005. — 23 с.

6. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / В. С. Медведєв. — К.: НАВСУ, 1997. — 191 с.

7. Серебряк В.В. Теоретико-методологічні основи духовно-професійної підготовки сучасного працівника міліції / В. В. Серебряк // Развитие образовательных процессов и становление гражданина в контексте европейской интеграции: Збірник статей. — Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. — С. 315-326.

8. Сергієнко Н.П. Психолого-правові засади формування особистості майбутніх працівників ОВС у процесі професійної підготовки: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Н.П. Сергієнко. — Х., 2005. — 19 с.

9. Тімченко О.В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України (соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики) / О.В. Тімченко, О.В. Тімченко. — Донецьк, 2003. — 236 с.

10. *Тогочинський О.М.* Психолого-педагогічні умови формування моральних орієнтацій у курсантів вузів МВС України / О. М. Тогочинський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. №1. – Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – С. 55 – 59.

11. *Штефанич Г.Г.* Формування професійно-моральної стійкості у майбутніх офіцерів

МВС України: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. / Г.Г. Штефанич. – Хмельницький, 2003. – 18 с.

12. *Яворська Г.Х.* Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України: Автореф. дис... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 / Г.Х. Яворська. – К., 2006. – 45 с.

Подано до редакції 11.06.08